

Kant i vår tid – i teoretisk filosofi

Som forskare i filosofi med anknytning till Kant har jag ofta fått frågor som börjar med "Du som vet allting om Kant ...". Men jag vet inte allting om Kant. Det gör ingen. Kants samlade verk består av 29 band och sekundärlitteraturen är enorm.

Att Kant fortfarande, 200 år efter sin död, är högst aktuell bekräftas till exempel av den mycket omfattande utgivningen av litteratur om Kant både i form av böcker och av tidskriftsartiklar. Cambridge University Press har tagit på sig uppgiften att ge ut alla Kants publicerade verk på engelska i nyöversättning. Av de planerade 14 banden är nästan alla redan utgivna. Nyligen har också alla Kants tre kritiker samt *Prolegomena* kommit ut på svenska.

Det var med Kant som med andra klassiska filosofer att olika omständigheter bidrog till att just Kant blev väldigt populär på sin tid. Hans egentliga blomstringstid varade bara cirka tio år, men vår uppfattning om filosofin, metafysiken, blev djupt förändrad efter Kant. "Alla" ville på ett eller annat sätt fortsätta det kantianska arvet, dock i en modifierad form. Sextio år efter Kants död började den så kallade neokantianismen med ropet "tillbaka till Kant". Ända till 1930-talet hade neokantinismen, i sina olika former, ledande positioner "mellan idealism och positivism" i den filosofiska världen. I stort sätt alla moderna filosofiska riktningar har blivit starkt influerade av Kant. Kant är fader till alla filosofiska barn, all västerländsk filosofi är i grunden Kantiansk.

Det var också Kant som etablerade distinktionen mellan teoretisk och praktisk filosofi, en distinktion som fortfarande följs inom den akademiska filosofin i Tyskland och i de nordiska länderna. Likväl är Kantforskning delad enligt denna linje, trots att det för Kant själv var klart att det praktiska har prioritet men måste grundas i det teoretiska. Egentligen är det praktiska lika teoretiskt som det teoretiska. Praktisk filosofi har bara andra saker som sitt studieobjekt. Traditionellt har teoretisk filosofi uppfattats som den mest grundläggande, *Kritik av det rena förnuftet* som Kants huvudverk. Det tycks finnas stora nationella variationer be-

träffande vilka av Kants tankar som uppfattas som viktiga och levande. Till exempel är moralfilosofin och politikens filosofi dominerande i Storbritannien, medan Kants moralfilosofi behandlas mera filosofihistoriskt och "bara" hörande till det klassiska arvet i vissa andra länder. I några andra länder däremot anses Kants teoretiska filosofi behandla fortfarande aktuella problem inom dagens filosofi eller vetenskapsteori. Kant blir närmast som en levande deltagare i dagens debatt. Kants aktualitet på många områden kunde bäst bevisas med otaliga litteraturhänvisningar. I Tyskland har man nyligen givit ut en bok, *Warum Kant heute?* (Varför Kant idag?) (Walter de Gruyter, Berlin, New York, 2004). Femton ledande forskare belyser där olika sidor av Kants filosofi.

Inom mitt eget område, den teoretiska filosofin, kan man lyfta upp två kantianska frågeställningar som under de senare decennierna har varit särskilt aktuella. Den ena handlar om frågan om filosofins berättigande: vad är filosofi? Är filosofisk kunskap något speciellt som har sin berättigade roll, eller kan inte och har inte de positiva vetenskaperna helt tagit över filosofins uppgift och därmed gjort den "akademiska filosofin" helt överflödigt och ointressant utanför filosofernas egen krets? Den andra frågan handlar om idealism och realism.

Det finns knappast någon mera kantiansk fråga än den om filosofins metod. Kant skriver explicit att hans ursprungliga bekymmer var tanken att filosofin, eller metafysiken som han kallade den, var en plats för motstridiga uppfattningar där ingen enighet och ingen framgång tycktes vara möjlig. Det är precis därför som Kant menar att varje vetenskap måste föregås av en kritik, en kritisk undersökning om och hur det är möjligt att nå kunskap på detta område. Liksom filosofin måste berättiga sig själv, eller ge upp sina krav på kunskap, måste alla enskilda vetenskaper ha sina filosofiska grunder. Alla hans stora verk, de må heta "kritik", "grundläggning", "grunder" eller dylikt, har som sitt syfte att berättiga utgångspunkter. Kants mest berömda argument, den transcendentala deduktionen, har syftet att visa hur vissa begrepp, de rena förstånds-begreppen, har objektiv realitet, dvs. tillämpning på verkliga objekt. Med andra ord, det handlar om berättigande av våra mest fundamentala begrepp. Uppfattningen om filosofin som "vetenskapernas drottning" har dominerat inom den efterkantianska filosofin; låt vara att det efter den språkliga vändningen inte längre var kunskapsteorin utan förståelsen av språket som ansågs vara filosofins kärna.

Vad är filosofi? Är (dagens) filosofiska frågor genuina eller bara intellektuella puzzel som har sina grunder i felaktiga antaganden? Vad handlar filosofin och dess teorier om? Argument tycks ofta vara det viktigaste i filosofiska diskussioner och "själva saken" blir mindre viktig. Vår tids

kraftfulla attacker mot akademisk filosofi – till exempel av Richard Rorty eller av Jacques Derrida – har varit direkt riktade mot kantianism i vårt tänkande. I många länder, däribland Sverige, har dessa tänkare kanske blivit mottagna med föga intresse och entusiasm bland professionella filosofer. Däremot har de "radikala" intellektuella gärna åberopat deras slogans. "Metakritik" blev ett etablerat begrepp redan under Kants livstid. Då Kant menar att varje vetenskap måste föregås av en kritik, menar Kants motståndare att hans egen kritik måste föregås av en metakritik. Hade Kant förbisett detta?

Vi bör inte glömma att i sin tid blev Kant mycket illa omtyckt av vissa filosofer. "De etablerade" ansåg att han förstörde allting. Han anklagades för att ha dåliga kunskaper i filosofins historia: det som var nytt i hans tänkande var felaktigt och det som var korrekt har andra sagt tidigare.

Kants kopernikanska revolution innebär att fokus flyttats från tingen till kunskapen om tingen. Ontologin måste ge plats åt kunskapsteorin. Samtidigt innebär detta att de mest centrala frågorna, som kännetecknar även dagens filosofi, blir introducerade. "Vad i vår kunskap är det som hör till tingen och vad är det som kommer från vårt huvud?" Själva tanken att det finns vissa begrepp som är nödvändiga för all kunskap leder direkt till tanken om olika begreppsramar; om dessa begrepp så varför inte några andra? Vi har fått redskap att skilja mellan realism, idealism och relativism. Med "realism" menas olika uppfattningar om hur egenskaperna hör till tingen, *res*, medan idealism syftar på tanken att egenskaperna är ideala, det vill säga har sitt ursprung i kunskaps-subjektet.

Det finns flera olika skäl varför debatten om realism och idealism (ofta även kallad anti-realism) debatten har fått så mycket fart. Ett följer direkt från naturvetenskapernas utveckling. Till exempel har man hela tiden flyttat på gränsen vad gäller naturens minsta beståndsdelar. De minsta beståndsdelarna delas upp i ännu mindre delar, beståndsdelar som inte längre tycks vara några beståndsdelar. Vetenskapsteoretikernas strävan att följa med i utvecklingen har naturligtvis lett till att man har hittat tillbaka till Kant. Då skiljer man mellan olika typer av realism och idealism – och sätt att försöka komma "bakom" dessa distinktioner. Dock får man ofta intrycket att Kant har blivit använd på ett dekorativt sätt. Kant skiljer inte mellan fenomen och ting i sig *inom* erfarenheten. Distinktionen gäller enbart inom den filosofiska reflektionens nivå. Men då har vi kommit tillbaka till den första frågan och metakritiken: hur är filosofisk reflektion, filosofisk kunskap möjlig!

Då den lärda världen i år hyllar Kant som en av den moderna tidens största tänkare kan det vara nyttigt att komma ihåg att Kant, liksom alla

andra människor, också ofta var bunden till sin tids uppfattningar. Det finns frågor där vi alla skulle tycka att Kant definitivt hade fel. Ett exempel handlar om skillnaden mellan Kants och vårt sätt att se på vetenskapen. Någon fullblodig representant för fallibilism var han inte. Han menade att vetenskapernas mål var att bygga system med slutgiltiga svar. Han ansåg dessutom att han hade givit slutgiltigt tillfredställande svar på metafysikens problem. Om man kompletterade det som han hade gjort skulle metafysiken, som vetenskap, vara ett helt färdigt system före sekelskiftet. Detta var drygt tio år före sekelskiftet.